

Δημήτρης Μπελαντής

Για το συνταγματικό δικαστήριο

Η πρόταση αναθεώρησης της κυβέρνησης Καραμανλή θέτει ως κεντρικό ζήτημα τη συγκρότηση Συνταγματικού Δικαστηρίου.

Η πρόταση αυτή είχε τεθεί και στο παρελθόν από την πλευρά της Νέας Δημοκρατίας και αποτελεί σημαντική της προγραμματική θέση. Αν εγκριθεί, θα αλλάξει ριζικά το σύστημα ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων στην Ελλάδα. ο οποίος από ιδρύσεως του νεοελληνικού κράτους υπήρξε διάχυτος και παρεμπόλων και όχι συγκεκριμένος. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και ο κατώτερος/πρωτοβάθμιος δικαστικός σχηματισμός (το Πρωτοδικείο ή και το Ειρηνοδικείο ακόμη) μπορεί να ελέγξει τη συμφωνία μιας διάταξης νόμου με το Σύνταγμα και σε αρνητική περίπτωση να αρνηθεί την εφαρμογή της. Ήδη, το ισχύον Σύνταγμα του 1975 (με τις αναθεωρήσεις του 1986 και του 2001, οι οποίες δεν επέφεραν σε αυτό το σημείο καμία μεταβολή) ορίζει κατά το άρθρο 93 παρ. 4 αυτού ότι «Τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο στο Σύνταγμα». Η διάταξη αυτή αφορά όλους τους δικαστικούς σχηματισμούς από τα πρωτοβάθμια δικαστήρια μέχρι τα ακυρωτικά (Άρειο Πάγο και Συμβούλιο Επικρατείας). Το σύστημα αυτό, το οποίο άρχισε να λειτουργεί ουσιαστικά κατά τη δεκαετία του 1890 (προηγουμένως δεν ήταν απολύτως σαφές και δεδομένη η ανώτερη τυπική ισχύς του συνταγματικού κανόνα, η «αυστηρότητα» δηλαδή του τυπικού Συντάγματος, και άρα δεν εθεωρείτο δεδομένο ότι το δικαστήριο

μπορούσε να μην εφαρμόσει νόμο ακόμη και αν τον έκρινε ως αντισυνταγματικό) και έχει γνωρίσει σημαντική επιτυχία μέχρι σήμερα, αφού παρέχεται και σε σχηματισμούς πιο κοντινούς στην κοινωνική πραγματικότητα και λιγότερο απομονωμένους δομικά από αυτήν η ευχέρεια να ερμηνεύουν το Σύνταγμα καθώς και τον νόμο σύμφωνα με το πρώτο και ουσιαστικά να διαπλάθουν δίκαιο.

Επιπροσθέτως, η διάταξη του άρθρου 100 παρ. 1 περ. ε) παρέχει στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο την αρμοδιότητα της άρσης αμφισβήτησης για την ουσιαστική αντισυνταγματικότητα ή την έννοια διατάξεων τυπικού νόμου, αν εκδόθηκαν γι' αυτές αντίθετες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας ή του Ελεγκτικού Συνεδρίου». Στην περίπτωση αυτήν, όπου το δικαστήριο αυτό κρίνει σε τελική φάση τη συνταγματικότητα διάταξης νόμου (σε αρνητική περίπτωση την ορίζει ως ανίσχυρη, οπότε ο νομοθέτης θα πρέπει να την καταργήσει, 100 παρ. 4 Συντ.), λειτουργεί ως ένα οιονεί Συνταγματικό Δικαστήριο.

Η επιτυχέστερη πάντως εφαρμογή του 93 παρ. 4 Συντ. στην πράξη έχει επιτευχθεί στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων (δευτερευόντως των ποινικών και αστικών, αν και τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται και στα ποινικά μια μικρή κινητικότητα σε συνδυασμό και με την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Ιδίως το ανώτατο ακυρωτικό διοικητικό δικαστήριο (το Συμβούλιο Επικρατείας) έχει δείξει αυξημένη ευαισθησία σε ζητήματα προστασίας των θεμελιωδών

δικαιωμάτων, και μάλιστα όχι μόνον των ατομικών δικαιωμάτων «πρώτης γενεάς», αλλά και ορισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων (όπως ιδίως το δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το άρθρο 24 Συντ.), θέτοντας φρένο σε πράξεις της διοίκησης αντικείμενες ειθέως στη συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος (διαδικασίες δόμησης, έργα ιδιωτικά και δημόσια, δασική προστασία, προστασία μνημείων της φύσης κ.ά.) και τείνοντας σε κάποιο βαθμό να εξισορροπήσει την ακραία οικονομική επιχειρηματική και οικονομική ελευθερία με άλλα δικαιώματα του πολίτη, όπως το δικαίωμα στο περιβάλλον και σε μια αξιοπρεπή διαβίωση.

Χωρίς να θεωρείται η ερμηνευτική πολιτική αυτή πανάκεια ή να πιστεύεται ότι η δικαστική πρακτική μπορεί να υποκαταστήσει τη δράση των κοινωνικών κινημάτων (αντιθέτως μόνο αυτή μπορεί να αναπαραγάγει και ισχυροποιήσει αυτήν τη δικαστική τάση), είναι γεγονός ότι αυτή η «ενοχλητική» δράση των Τμημάτων του Συμβουλίου της Επικρατείας (και σε μικρότερο βαθμό της λιγότερο δραστήριας Ολομέλειας του ΣτΕ ή του Αρείου Πάγου ή κάποιων δικαστηρίων ουσίας) είναι συναφής με την πρόταση συγκέντρωσης του ελέγχου συνταγματικότητας σε ένα και μοναδικό δικαστικό όργανο, το Συνταγματικό Δικαστήριο. Ελπίζεται, δηλαδή, από την εκτελεστική εξουσία ότι η λειτουργία αυτού του οργάνου, του οποίου ο τρόπος συγκρότησης παραμένει ασαφής, θα περιορίσει αισθητά τον έλεγχο της κρατικής δράσης από το Συμβούλιο Επικρατείας ή ορισμένα δικαστήρια ουσίας και, περαιτέρω, θα τον καταστήσει ουσιαστικά ανενεργό. Από την άλλη πλευρά, ενδεχομένως, τμήματα της κορυφής του δικαστικού μηχανισμού ευελπιστούν να απολαύσουν των ειδικών προνομίων συμμετοχής στο Συνταγματικό Δικαστήριο ελπίζοντας να αποκτή-

σουν αυξημένες δυνατότητες άσκησης πολιτικής. Πιθανόν, λοιπόν, αναπτύσσεται μια πολιτική συμμαχία γύρω από αυτό το ζήτημα (σε σύγκρουση με σημαντικό τμήμα των λειτουργών του ΣτΕ και άλλων δικαστηρίων) στη βάση του αμοιβαίου συμφέροντος.

Πάντως, σε κάθε περίπτωση, εκτιμάται ότι τουλάχιστον στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας (και πιθανότατα και στον τομέα του ανταρτισμού και της καταπάτησης θεμελιωδών δικαιωμάτων στο όνομα της «αντιτρομοκρατίας») η συγκρότηση του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν θα αποδυναμώσει αλλά θα ενισχύσει τόσο την ευελιξία και αυθαιρεσία της κρατικής δράσης όσο και τη συμμαχία της με τα καπιταλιστικά συμφέροντα. Η συσχέτιση της πρότασης αυτής με την πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 24 Συντ. (δασική προστασία) στην κατεύθυνση της ενισχυμένης ευελιξίας του κράτους στη διαδικασία απογαλακτισμού των δασών και δασικών εκτάσεων είναι προφανής.

Ήδη, η αναθεώρηση του 2001 έκανε ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση

του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Επέβαλε κατά το άρθρο 100 παρ. 5 Συντ. την παραπομπή ζητημάτων συνταγματικότητας από τα Τμήματα του ΣτΕ ή του Αρείου Πάγου στην Ολομέλεια των Δικαστηρίων αυτών (όπου ο έλεγχος της εκτελεστικής εξουσίας είναι αντικειμενικά πιθανότερος). Σημαντική ήταν ακόμη η πρόταση αναθεώρησης του άρθρου 95 Συντ. (η οποία εντιχώς απορρίφθηκε) περί τεκμηρίου αρμοδιότητας των ακυρωτικών διαφορών σε βάρος και όχι υπέρ του ΣτΕ, η οποία δεν έγινε δεκτή. Αυτό σημαίνει ότι οι υποθέσεις αυτές θα υπάγονταν κατ' αρχήν στα διοικητικά πρωτοδικεία και εφετεία και μόνον κατ' εξαίρεση στο ΣτΕ.

Ανοιχτό παραμένει επίσης το πώς θα

προσφεύγει κάποιος στο Συνταγματικό Δικαστήριο, αν ιδρυθεί. Αν αυτό θα γίνεται με προσφυγή σε αυτό απειθείας ή κατά παραπομπή από τα άλλα δικαστήρια.

Η άποψη ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο είναι αυτοδικαίως ένας πυλώνας της ελευθερίας και ένα ισχυρό σημείο ελέγχου της κρατικής δράσης είναι στην απολυτότητα της αυθαίρετη. Είναι γεγονός ότι σε ορισμένες χώρες (όπως οι ΗΠΑ) και σε ορισμένες εποχές το Συνταγματικό Δικαστήριο (Supreme Court) λειτούργησε ενισχυτικά για την ελευθερία πολιτικής και κοσμοθερητικής έκφρασης και με τη νομολογία του προώθησε έναν φιλελεύθερο (με την ευρύτερη έννοια) τρόπο επίλυσης των ζητημάτων –π.χ. η άποψη ότι η ελευθερία έκφρασης μπορεί να περιορισθεί μόνο ενόψει σαφούς και παρόντος κινδύνου κατά του κράτους. Αντιθέτως, σε άλλες εποχές, το ίδιο όργανο κατοχύρωσε με την αυθεντία του τον μακαρθισμό και τον αντικομμουνισμό της αμερικάνικης αστικής τάξης (π.χ. η απόφαση Dennis του 1947 κατά μελών του ΚΚ ΗΠΑ). Επίσης, το ίδιο όργανο επιχείρησε να καταφύγει –και πάντως περιόρισε σημαντικά την εμβέλεια της– την κοινωνική και εργασιακή πολιτική του Ρούζβελτ στη δεκαετία του 1930 (New Deal), και ήλθε σε άμεση σύγκρουση με τον Πρόεδρο υπερασπίζοντας

το απόλυτο δικαίωμα του επιχειρείν και της ιδιοκτησίας. Ομοίως, σε ανάλογη κατεύθυνση κινήθηκε και το Συνταγματικό Συμβούλιο της Γαλλίας (όργανο διαφορετικό και με πιο συρρικνωμένες αρμοδιότητες από το Supreme Court) έναντι των πολύ πιο αναιμικών κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων της πρώτης κυβέρνησης Μιτεράν στις αρχές του 1980.

Ακόμη, σημαντικό προηγούμενο υπήρξε η εξαιρετικά αυταρχική και μονομερής πολιτική του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (Bundesverfassungsgericht) στον Ψυχρό Πόλεμο, το οποίο απαγόρευσε το ιστορικό γερμανικό ΚΚ το 1956 (ασήμαντο την εποχή εκείνη) με το αιτιολογικό ότι υποστήριζε την ανελεύθερη «δικτατορία του προλεταριάτου».

Σε μια εποχή όπου οι αυταρχικές πολιτικές στις δυτικές δημοκρατίες επαναλαμβάνουν εν πολλοίς μορφές του Ψυχρού Πολέμου (αν όχι του φασισμού), η επαναφορά του ζητήματος του Συνταγματικού Δικαστηρίου μόνο ανησυχητική μπορεί να χαρακτηριστεί. Ικανό να αποσταθεροποιήσει το σημερινό σύστημα ελέγχων της εξουσίας μπορεί μακροπρόθεσμα να αποβεί επικίνδυνο για τις ελευθερίες: ατομικές, πολιτικές και κοινωνικές.

Η Valentine Hugo (Γαλλίδα, 1887-1968) μπροστά από το έργο της «Αστερισμοί 1935», φωτ. Man Ray